

KÓS KÁROLY HALÁLÁRA

A kilencvennégy esztendősen eltávozott Kós Károly írói pályája a maga választotta otthon: Kalotaszeg vonzásában indult, és bármilyen magasra ívelt, megmaradt az eredeti élmények, a táj és a nép elkötelezettségében. Már pályakezdésének történelmi pillanata is jellegzetes. Építésznek készült, sikeres és népszerű művésznek indult, a magyar szecessziós építőművészet maradandó emlékeit alkotta meg (pl. a budapesti Állatkert pavillonjait; a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeumot). Annak a Lechner Ödön által kezdeményezett architektúrájának a híve volt, amely a Kárpát-medence számos városában: Budapesten, Szabadkán, Kecskeméten és Marosvásárhelyen hozott létre jelentékeny építészeti emlékeket. Aztán 1918 telén, midőn a szellemi szülőföldjének vallott erdélyi Kalotaszegre hazaköltözött, tartósan bezárult mögötte az építőművészi pálya. Allás, siker és biztos jövő: minden Budapesten maradt. S ő újratekintve életét, pályáját, az írott szót választotta az architektúra helyett. Erdélyben akkor nem hatalmas épületekre volt szükség, nem is tellett volna rájuk, hanem biztatásra, munkakedvre és hitre. És ezt adta a történelem kényszerében megszülető erdélyi magyar irodalom.

Ennek az irodalomnak a rendjébe — Tamási Aron, Aprily Lajos, Tompa László, Kuncz Aladár, Molter Károly és Szántó György közé — tartozott Kós Károly is. Valóságos „hőskorban” kezdett írni, nehéz küzdelmek helytállást követelő próbái között, de annál erősebb hivatástudattal. Nem voltak kiadók, irodalmi folyóiratok, s maga a közönség is néma volt. Aligha tudhatta az író, hogy mit vár tőle olvasója, csak azt tudta, hogy dolgoznia kell, erőt kell adnia, önbizalmat kell ébresztenie. Kós kezdetben maga nyomtatta kis kézi nyomdáján könyveit, aztán kiadót és folyóiratot alapított, hogy a romániai magyar írók szava eljusson a romániai magyar közönség közé. Első műveiben: *A Gálókban* és a *Varjú nemzetségben* Kalotaszeg történetének küzdelmes korszakait idézte fel, a szülőföldhöz kötődő emberi hűségnek állított szép emléket, hogy ezzel is maradásra és munkára biztassa egy tájékozatlan, szóródó közönség tagjait.

Krónikákat írt, maga sem regénynek, hanem „krónikának” nevezte műveit. Ezzel arra utalt, hogy történeteiben a valóság, az élet uralkodik. Hogy minden elbeszélő irodalom legősibb és legeredetibb sajátossága: a történet, a mese foglalkoztatja, s általuk akarja írói mondanivalóját is kibontani. „Az igazi, elhivatott író — mondta ars poetica gyanánt — nemcsak írja, de éli is a maga meséjét. Benne él eseményeiben, alakjaiban éli az ő életüket, magáévá teszi problémáikat, gondjaikat, gondolataikat, cselekedeteiket.” Ő valóban együtt élt hőseivel. A krónikás hűségével és árnyaló pontosságával idézte fel az ábrázolni kívánt történelmi korszak köznapijait, stílusát, ábrázolását mégis szenvedély, a vallomás tüze járta át. Ebben követte a klasszikus erdélyi emlékirók: Bethlen Miklós, Kemény János, Árva Bethlen Kata hagyományait.

Az első regények az erdélyi magyar olvasó történelmi tudatát akarták megalapozni és felkelteni. Az 1932-ben megjelent *Budai Nagy Antal története* című kisregény és a belőle négy év múlva írott történelmi dráma már a közönség politikai tudatának, eszmei tájékozódásának az alakítására törekedett. Kós Károly az erdélyi történelem forradalmi hagyományait idézte fel: az 1437-es bálolnai parasztlázadást, amely Budai Nagy Antal vezetésével, magyarok és románok forradalmi egységében harcolt

a jobbágnép emberi jogaiért. Nem véletlen, hogy Kós ezt a témát választotta. A romániai magyar közéletben mindig a népi demokratikus kibontakozás és összefogás eszméjét képviselte; s nem az ő jó szándékán múlott, hogy politikai törekvései általában kudarcot szenvedtek a két világháború közötti korszak mostoha viszonyai, nacionalista torzulásai között. A Budai Nagy Antalról írott historiában és drámában Kós azt hirdette, hogy a Duna-völgyi népek nyomorúságát csak az változtathatja meg, ha ezek a népek kezükbe veszik sorsukat és összefogásban, testvériségben keresik az erőt.

Az együtt élő népek közeledésének hirdetése és szorgalmazása olyan munkát jelent, amelynek nem csupán regionális jelentősége van. Az erdélyi együttélést Kós és társai (például Kuncz Aladár, Szentimrei Jenő, Kacsó Sándor vagy Aprily Lajos) valamikor „modellnek” tekintették. Erdélyt „virtuális Közép-Európának” tudták, amelynek hagyományos kötelessége, hogy feltárja és megvalósítsa az együttélés gyakorlati lehetőségeit, módozatait. Kós Károly is e lehetőségek és módozatok megvalósításában: az együttélés „modelljét” kidolgozó kísérletekben vállalt szerepet. E szerepvállalásával annak a szellemi műhelynek a munkájában vett részt, amely különböző változatokban, szocialista és radikális demokrata gondolkodók eszmei koncepcióiban vizsgálta a különböző nyelvű és kultúrájú népek együttélésének módozatait. E vizsgálatnak általánosabb jelentősége van: annak az Európának ad termékeny gondolatokat, amely egy igen hosszú korszak óta a nemzeti és nemzetiségi ellentétek lázas állapotában él s keresi az ellentétek feloldásának lehetőségeit. A modern magyar művelődés számos klasszikus alakja sorakozott fel e munka körül: Ady Endre, Jászi Oszkár, József Attila, Németh László, Gaál Gábor, Sinkó Ervin, Fábry Zoltán és mások. Közéjük tartozik a maga módján Kós Károly is, aki a nemzetiségi élet és a népek között kialakuló együttműködés lehetőségeit kutatta egy hosszú életen át.

Mindezzel a baloldali politika természetes szövetségese lett, a kelet-közép-európai nemzetek internacionalista szövetségére szavazott. Talán nem véletlen, hogy olyan író jutott erre a meggyőződésre, aki mindvégig kitartott szülőföldjének hűségében, az anyanyelv és az anyanyelvi kultúra mélyen átélt elkötelezettségében. Kós Károly tekintete és gondolkodása úgy szárnyalt magasabb távlatok, nemzeteket átfogó szemhatárok felé, hogy percre nem eresztette el a kalotaszegi szűkebb hazát, amelynek szolgálatára fiatal emberként (ama bizonyos sorsvállaló karácsonyi hazatérésekor) tehetségét és emberségét tette fel. S így kétszeresen is hitelesítette vállalkozását: népi és nemzetiségi elkötelezettségét a szomszédos népek testvériségének hirdetésével. Duna-völgyi internacionalizmusát pedig azzal, hogy hosszú élete során mindig népe szószólója és krónikása maradt.